

HÖGRE POSTTJÄNSTEMÄNS UNIFORMERING

av Stig Nilebrant

Den postala uniformeringen i vårt land tog sin början redan på 1600-talet, vilket intendent P. G. Heurgren tidigare har redogjort för i Postryttaren 1950. Den uniformeringen avsåg dock postiljoner och alldeles speciellt postförare på de betydelsefulla postlinjerna till utlandet. Uniformeringen av de högre tjänstemännen kom betydligt senare.

Först 1778 talar man om en uniformering av de högre tjänstemännen, varvid man avsåg den nationella dräkten, som var Gustav III:s idé. Den dräkten gick också under namnen »Svenska dräkten» och »gustavianska dräkten». Skälen till att den nationella dräkten infördes var flera. Ett av skälen var uppenbarligen det, att Gustav III ville hindra det stigande överflödet i klädedräkten. Ur nationalekonomisk synpunkt var det viktigt att nedbringa import av lyxvaror. De varor, som bidrog till flärden, fanns inte inom landet utan måste importeras från kontinenten.

Det fanns också politiska skäl till den nationella dräktens införande 1778. Det gällde att stärka svenskheten och sammanhållningen genom en enhetlig uniformering, en företeelse som vi känner igen från betydligt senare tid. I cirkulärskrivelse av den 10 april 1778 från Generalpoststyrelsen uppmanades postmästarna runt om i landet att »uppfylla en trogen undersåtes skyldighet» angående en »Swensk National Klädedrägts antagande». Då en del av postverkets personal tillhörde adel och borgerskap, kan man med fog anta att den nationella dräkten burits som tjänstedräkt inom postverket liksom inom andra statliga verk.

Ett flertal postmästartjänster i landet rekryterades länge från det militära. Dessa tog sig friheten bära den militära uniformen även i posttjänsten, vilket emellertid ej gick för sig. År 1804 i mars månad meddelades från Generalpoststyrelsen att samtliga postförvaltare, vilka tidigare hade innehaft militära befattningar, icke fick »tillåtas nyttja hvarken Arméns eller något Regementes uniform» utan speciellt tillstånd. Huruvida detta efterföljdes har varit svårt att utröna.

Svenska dräkten år 1778 i två olika utföranden. Det är mycket sannolikt att denna typ av dräkt har burits av högre posttjänstemän.

Fotografi från Nordiska Museet, Stockholm.

Det råder inget tvivel om att uniformen hade en stor betydelse under 1800-talet. Det fanns ett samband mellan den sociala ställningen och uniformen. Uniformen skulle utstråla värdighet och naturligtvis vara ståndsmässig. Uniformeringen fick ett starkt prestigevärde och när en posttjänsteman fick rätten att bära en viss uniform, gjorde han så för att kunna likna äldre kolleger och uppnå samma status. Ju mera guld och bredare passpoaler, desto högre i rangskalan befann sig uniformsbäraren.

Helt i överensstämmelse med tidens anda kom i början av 1800-talet ett förslag till uniform för Postverkets tjänstemän och ämbetsmän. I en kunglig skrivelse av den 4 september 1817 föreläggs Generalpoststyrelsen förslagsritningar till uniformer. Dessa ritningar, som nu förvaras i Postmuseum, visar en stark fransk påverkan i stil. Huvudbonaden var en hög bicorne med rika broderier i typisk Napoleonstil. Troligen bars hatten i längdriktningen och inte på tvären såsom av Napoleon. Den trekantiga hatten var försedd med träns och tofsar av guldtuljon samt en gul-blå kokard av siden.

Som en intressant jämförelse kan visas den Svenska nationella dräkten för kvinnor år 1778.

Fotografi från Nordiska Museet, Stockholm.

Uniformsrocken av frackmodell, som för övrigt blev ett allmänt europeiskt uniformsplagg under 1820-talet, hade en anmärkningsvärt hög ståndkrage med rika guldbroderier med palmkvistar och var framtill spetsad. Den tidens vanligaste tygslag var kläde, vilket fracken var uppsydd av.

Knapparna i fracken var förgyllda och hade som motiv det lilla riksvapnet tre kronor. Till uniformen hörde också en vit väst med små förgyllda knappar och den bars något synlig under rocken. Vidare hade man smala blå byxor, svarta stövlar samt civil sidovärja.

Civilvärjan var ett värdighetstecken, som fanns i olika utföranden. Tidigare var den ett vapen, men då den sedan ingick i de civila ämbetsmännens uniformering, förlorade den helt sin betydelse som vapen.

Vilka tjänstemän fick då bära denna typ av uniform? Rangskalan omfattar tjänstemän från Generalpostdirektören till kontorsskrivaren. I den rangskalan ingick byråchef, postdirektör, sekreterare och kamrer, postmästare av alla klasser, aktuarie, intendent, ombudsman, överkontrollör och kontrollör, förrådsförvaltare, registrator och revisor samt postexpeditör och vissa kontorsskrivare.

»Project till uniform för Kongl. Post-Werkets Embets- och Tjenstemän», gillad och stadfäst av Kungl. Maj:t den 4 september 1817. Original i Postmuseum, Stockholm. Den vänstra dräkten visar generalpostdirektörens tjänstedräkt och den högra postmästarens.

Den 1817 fastställda uniformen är att beteckna såsom en paraduniform. Något förslag till släpuniform eller tjänsteuniform förelåg inte. Först 1866 fastställdes även en släpuniform. Den bestod av en mörkblå klädesrock med nedfälld krage och dubbla slag samt två rader knappar präglade med tre kronor och posthorn. Gradbeteckningarna på rocken utmärktes med fyrkantiga öglor, för generalpostdirektören uddig guldgalon, för övriga släta guldgaloner med olika bredd för olika tjänsteställningar.

Benkläderna saknade passpoaler (revärer). Mössan hade guldgalon av samma bredd som passpoalerna i paraduniformen, blå och gul kokard samt postemblem — krona och posthorn — omgivet av lagerkvistar.

I den förut fastställda paraduniformen gjordes 1866 ingen egentlig förändring utan den fastställdes på nytt. Den hade dock genom modets växlingar ändrats en del under årens lopp. Den höga bicornen blev en låg trekantig hatt, benkläderna fick troligen ganska tidigt passpoaler, halsduken byttes ut mot rosett. Vidare hade den nationella knappen med tre kronor bytts ut mot en knapp med tre kronor och posthorn. Uniformsknappen blev därmed mera en kategoriknapp, som gav besked om en yrkeskår — posttjänstemännens.

Uniformsrocken hade dessutom fått broderi på ärmuppslag och sidofickor mot vad som var fallet 1817 och generalpostdirektören bar dessutom ett broderi i ryggen mellan sidofickorna. Generaldirektörens kragbroderi hade upptill en guldkant med runda flikar och byråchefen en slät guldkant. Vidare hade paraduniformens ursprungliga palmkvistar ändrat karaktär och dessutom hade tillagts en ranka med hjärtblad. Dessa blad är påfallande lika murgrönsrankan, som var symbol för trohet. Hjärtbladen fick endast användas av generalpostdirektör, byråchef, postdirektör, sekreterare och 1:e intendent samt kamrerare. Postmästare och med dem likställda tjänstemän hade endast slät guldkant och palmkvistar medan postexpeditörer bara hade guldbroderade palmkvistar. Dessa förändringar hade ägt rum utan något meddelande i cirkulärskrivelser från Generalpoststyrelsen.

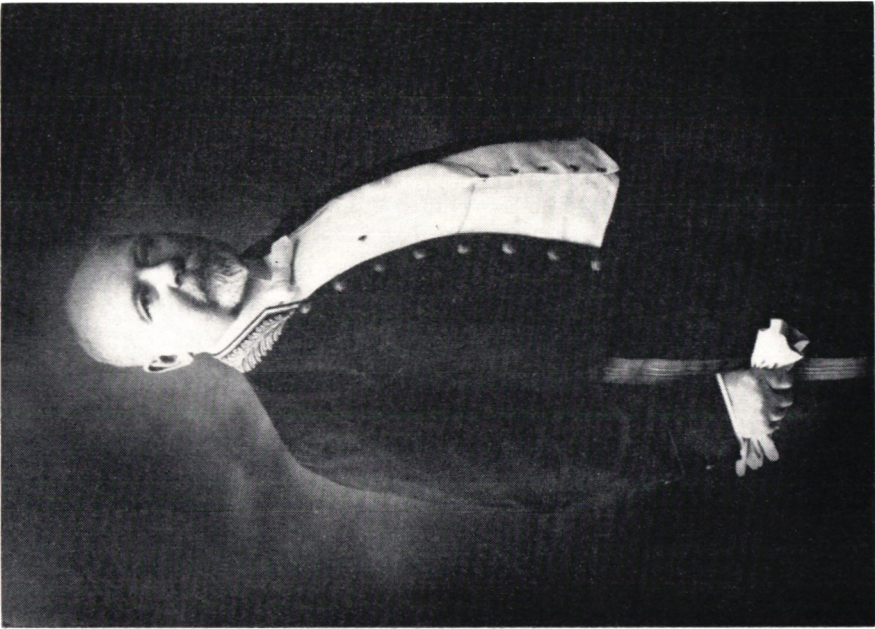
Dessutom hade det tillkommit vissa nya titlar, vilkas innehavare fick rätt att bära tjänstedräkt, nämligen postkommissarie (postmästare i residensstad) och postinspektör, departementchef (= byråchef), resepostinspektör, föreståndare för paketpostkontor och brevbäarexpedition i Stockholm.

1866 års paraduniform genomgick sedan inga förändringar och gäller strängt taget fortfarande. Paraduniformen lär ha använts sista gången av generaldirektör Julius Juhlin (1861—1934), chef för Postverket 1907—25. Paraduniformen har aldrig officiellt slopats, utan endast upphört att omnämnas. Vid den förändring av uniformeringen som skedde 1913 finns

Postmästareuniform från år 1817.

Paraduniform för postmästare resp. postdirektör från början av 1900-talet. Modellen är fastställd år 1866.

ingenting nämnt om paraduniformen. I 1921 års beklädnadsreglemente står att läsa att ordinarie tjänstemän tillhörande lönegraderna 8—20 samt generaldirektören äger rätt att bära paraduniform. Om dess utseende hänvisades till Generalpoststyrelsens andra byrå. 1937 års beklädnadsreglemente tar upp paraduniformen på två rader liksom 1942 års beklädnadsreglemente. I beklädnadsreglementena från 1948 och 1962 finns det ingenting nämnt om någon paraduniform.

År 1913 utfärdades nya »bestämmelser angående släpuniform för manliga tjänstemän av högre grad vid postverket». Det är ganska signifikativt att bestämmelserna endast kom att gälla manliga tjänstemän av högre grad. För övrigt kom aldrig några bestämmelser om kvinnlig uniformering annat än vad som gäller postiljoner. Den kvinnliga postmästaren eller postexpeditören beröres aldrig i uniformshänseende.

Vad som bidrog till att nya bestämmelser om uniformering utfärdades 1913 var det nya postemblemet. Det tidigare nyttjade emblemet — ett krönt posthorn — fanns i flera olika utföranden med posthornets munstycke vänt åt såväl vänster som höger. För likformighetens skull fastställdes på våren 1912 ett nytt postemblem, varvid fasta normer gavs för posthornets form och ställning, kronans utseende och storlek m.m.

Släpuniformen m/1913 bestod av kavaj, långbyxor, väst och mössa, allt av mörkblått kläde.

Kavajen hade dubbla slag, utvändigt två fickor, två rader knappar med fem i varje. Dessa var förgyllda och försedda med posthorn och tre kronor mot streckad grund inom en smal slät kant. Kavajen hade fällkrage, ärmarna utan uppslag hade tre knappar nedtill. På axlarna anbringades gradbeteckningen. I stället för kavaj fick bäras s.k. syrtut eller livrock. Tyget skulle vara samma och med två rader knappar med sju eller åtta i varje rad. Dessutom skulle finnas två knappar i veka livet. Vidare föreskrevs fällkrage, knappar på ärmarna såsom på kavajen samt gradbeteckning på axlarna.

Något bör sägas om gradbeteckningarna. Generaldirektören hade en axelklaff av slät guldgaldon, som närmast kragen hade en uniformsknapp av största storleken. För övriga tjänstemän bestod gradbeteckningen av flätade axeltränisar med olika antal krönte posthorn. Byråchef, postdirektör, sekreterare och kamrerare hade axeltränsen flätad med dubbla guldsnören, varpå satt tre posthornsemblem för byråchef, två för postdirektören och ett för sekreterare—kamrerare.

Nästa kategori hade en axelträn, som var flätad av ett guldsnöre och ett svart redgarvsnöre. På detta satt tre posthornsemblem för postmästare av klass I A, två emblem för förste aktuarie, intendent, ombudsman, post-

Paraduniform för postmästare modell 1866.

Generaldirektör Julius Jublin i paraduniform på 1920-talet.

mästare klass I B och överkontrollör. Ett emblem hade postmästare av klass 2 A, förste kontrollör, aktuarie, förrådsförvaltare, registrator, revisor samt postmästare av klass 2 B.

För övriga tjänstemän var gradbeteckningen två svarta flätade redgarnsnören i axeltränsen. Postmästare av klass 3 och 4 samt kontrollör hade tre posthorn på axeltränsen, förste postexpeditör hade två och postexpeditören en.

Postexpeditörsuniform vid sekelskiftet.

Västen skulle ha små knappar av samma utseende som på kavajen. Mössan var försedd med svart silkesnodd, som var fästad i två knappar samt skärm av svartlackerat skinn. Kring mössans nedre del förekommer för generalpostdirektören en slät guldgalon med en bredd av 45 millimeter och för övriga av högre grad ett svart, 40 millimeter brett band av silke med invävda bladrankor, posthorn och kronor.

Framtill på mössan anbringades en plåt, överdragen med mörkblått kläde, med broderi av guldtråd. Broderiet visar i mitten Postverkets emblem, posthorn under kunglig krona, och från tre mindre, därunder befintliga kronor utgår kvistar med blad av ek och lager, som omsluter emblemet. Broderiets storlek var olika för olika grader.

Under sommartid fick bäras kavaj, långbyxor och väst av blå- och vitrandigt tyg eller hamptyg av samma utseende och med samma gradbe-teckning som motsvarande plagg av kläde.

Vintertid fick kappa och överrock förses med pälsfoder och pälskrage av svart färg. Uniformsmössan fick utbytas mot svart pälsmössa av skinn, framtill försedd med samma märke som uniformsmössan.

Någon obligatorisk uniformsplikt för högre tjänstemän har inte förekommit med undantag för personal vid reseposten och vid sjöpostexpeditioner. På 1870-talet förekom i tidskriften POSTALA NOTISER en diskussion huruvida uniformeringen skulle vara obligatorisk eller inte. Många hävdade att den borde vara obligatorisk, ty det skulle gagna allmänheten. Man påtalade att uniformen skulle ge kåren ett värdigt utseende. En annan synpunkt var att personal av samma grad ej kunde sätta sig över varandra, ty uniformen gav likställighet och jämlikhet. Mottyckarna hävdade att uniformen var alltför prålig, att det gamla posthornet skulle utbytas mot något »smakfullare» emblem, då posthornet »passade» postiljonerna. Öglorna ansågs fula och man ville istället ha galon runt ärmuppslagen. Det förekom ett ivrigt meningsutbyte och man förlöjlade stundom varandras synpunkter. Någon drog jämförelsen att uniformen var ett öppet visitkort, som tillkännagav tjänstemannens högre eller lägre grad i verket. Disciplinen inom verket var också ett skäl till att obligatorisk uniformering borde förekomma.

En viss motvilja mot uniformen kan förmodligen också bero därpå, att många posttjänstemän vid sidan av sin posttjänst uppehöll en tjänst vid annat statligt verk. Med tanke på den tidsknapphet som kunde finnas mellan det klockslag då man slutade i det ena statliga verket och den tidpunkt man började i det andra verket, hade vederbörande små möjligheter att byta uniform för att inte nämna det besvär som tjänstemannen åsamkades. Det var otvivelaktligen lättare att vara iklädd en civil mundering som passade i båda verken.

Släpuniform för postassistent, 1930-talet.

På 1890-talet finner man i SVENSKT POSTARKIV likaså artiklar som tar upp uniformsfrågan, och det är tydligt att den inte var helt oväsentlig.

Personer inom reseposten drog ofta jämförelser med järnvägspersonalens beklädnadsförmåner och uniformering. Bl.a. ville man 1896 få en reglerad vintermössa, då det var alltför kallt och hälsofarligt att använda den fastställda uniformsmössan.

1890-talet kännetecknas också därav att konfektionen kommer in i bilden. Tidigare var uniformerna skräddarsydda. Paraduniformen måste dock fortfarande av naturliga skäl skräddarsys.

Om intresset för uniformering var stort under 1800-talet, kan 1900-talet kännetecknas som ganska likgiltigt. Allt flera övergav uniformen. Inte ens 1800-talets uniformsstrid har upprepats under efterföljande sekel.

Beklädnadsreglementen har kommit ut med jämna mellanrum, men en ytterst ringa del av postverkets högre tjänstemän har berörts, då den obligatoriska uniformsplikten endast har avsett personal i postkupé och sjöpostexpedition. Beklädnadsreglementet år 1921 fastställde vad som bestämdes 1913, inga anmärkningsvärda förändringar sker i 1930 års beklädnadsreglemente. Däremot sker 1942 en förändring, då klädet försvann i såväl mössa som kavaj och byxor. Istället kom ylletyget. År 1948 infördes båtmössan och samma år slopades den förutvarande differentieringen av mössbandet på skärmmössan och gradbeteckningarna förenklades. För de högre tjänstemännen finns nu endast två slag av axeltränsar samt axelklaff för dem som tillhör den allra högsta rangskalan. De krönta posthornen på axeltränsarna försvann. Tjänstemän tillhörande lönegraderna Ca 19—30 hade axeltränsar av dubbla guldsnören medan tjänstemän i lönegraderna Ca 15—18 hade dubbla flätade svarta redgarnssnören i tränsen. I det senaste beklädnadsreglementet finns ingenting föreskrivet om de högre tjänstemännens uniformering.

Därmed är en cirkel sluten. Det som så vackert började under slutet av 1700-talet med den svenska dräkten och i början av 1800-talet blev en yrkesuniform, kan nu betecknas såsom någonting helt försvunnet. Uniformeringen av högre tjänstemän tillhör nu en förgången tid. Uniformerna är historiska och en hel del förvaras nu i Postmuseum till fromma för kommande generationer.